

RhetoricaScandinavica

Vol 29 / 2025

Tidskrift för skandinavisk retorikforskning
Nr. 90 – 2025

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 2002-7974

No 90, 2025, pp 8–26, Publisher: Retorikförlaget AB

 <https://www.doi.org/10.52610/rhs.v29i90.312>

Author Maria Wolrath Söderberg, Södertörn University

 <https://orcid.org/0000-0003-3313-4403>

Nina Wormbs, KTH Royal Institute of Technology

 <https://orcid.org/0000-0003-3221-5818>

Title The potential of rhetorical criticism regarding urgent wicked problems. [”Den retoriska kritikens potential när det gäller akuta omedgörliga problem”]

Abstract We claim that rhetorical studies can and should take an even greater place in relation to *ongoing acute societal crises where action is needed*. This is true for in particular crises which contain conflicts or are value laden, or for wicked problems, and where rhetorical perspectives have the potential to foster a critical cultural self-reflection. However, it demands different approaches than the usual ones within the field of rhetoric, meaning different methods, closer participation and a conviction that change is possible through research. Our example concerns the climate crisis, and we lean on experience from two studies in a research project on legitimizing climate harmful actions.

Keywords Wicked problems, climate mitigation, rhetorical critique, inertia, ongoing crisis

*Maria Wolrath Söderberg, Södertörn högskola.
0000-0003-3313-4403 / maria.wolrath-soderberg@sb.se*

*Nina Wormbs, Kungliga Tekniska högskolan.
0000-0003-3221-5818 / nina@kth.se*

Maria Wolrath Söderberg & Nina Wormbs:

Den retoriska kritikens potential

när det gäller akuta omedgörliga problem

Vi hävdar att retorikvetenskap både kan och bör ta ännu större plats i förhållande till *akuta samhällskriser där man behöver komma till handling*. Det gäller särskilt kriser som innehåller konflikter eller är värdeladdade, eller omedgörliga problem, och där retoriska perspektiv har potentialen att bidra till en kritisk kulturell självreflektion. Det kräver emellertid andra förhållningssätt än de som är brukliga inom retorikfältet – exempelvis andra metoder, ett närmare deltagande och en övertygelse om att man kan förändra genom sin forskning. Vi exemplifierar med klimatkrisen och tar utgångspunkt i erfarenheter från två studier i ett forskningsprojekt om hur människor legitimerar sina klimatskadliga handlingar

När mycket står på spel

I frågor där svaren är givna eller situationer där alla är överens, tvistar vi inte. Då behöver vi förstås fortfarande kommunicera, men inte förhandla, övertyga eller anstränga oss för att begripa oss på varandra. Men när det är trögt eller mycket står på spel är retoriken synnerligen relevant; när vi måste komma överens fast det är svårt, när vi har olika värderingar, mål och föreställningar. Särskilt viktig är retoriken när det inte räcker med att komma överens utan man också måste komma till handling, en handling som kan kräva uppoffring, ändrade vanor och kompromisser. Dessa kompromisser sker nämligen alltid i en förhandling som kan analyseras och förstås retoriskt. De här insikterna har djup förankring i retorikens tradition och teori, men vi vill ändå drista oss till att påstå att det finns ett stort utrymme för, och behov av, retoriska perspektiv på *pågående kriser och som bidrar till hanteringen av dem*.

Vad som pågår retoriskt kan vara svårt att urskilja för en lekman och man dras lätt med i tankestrukturer som kanske leder till mytbildning och polarisering. Här

har retorikforskare en möjlighet att lämna särskilda bidrag till en kritisk kulturell självreflektion. Den positionen ansluter till transformativ humaniora (Sörlin, 2018; Joosse et al., 2020), en ansats där humaniora proaktivt integreras med medborgerlig dialog med en transformationsagenda; det sker gärna i ett multidisciplinärt sammanhang och med specifika syften i förhållande till en kris eller samhällsutmaning. Inom retorikfältet har Robert Cox lyft fram retoriken som en krisdisciplin som också innebär en slags etisk plikt att delta och agera (Cox 2007; 2013). Phaedra Pezzullo har kompletterat det synsättet med att säga att miljöretoriken kan vara en omsorgsdisciplin. Kriser är begränsade i tid och rum, men vi behöver alltid förhålla oss till interaktioner mellan människor och ekosystem på vis som inte bara förhindrar skada utan också hedrar de människor, platser och arter som vi delar vår värld med, vilket har blivit allt mer nödvändigt i förhållande till framväxande diskurs som sätter omsorg på undantag eller till och med förlöjlig ansvarstagande och hänsyn (Pezzullo, 2024). Danielle Endres har argumenterat för en retorik som överskrider det antropocentriska och ger röst åt, förstärker eller översätter icke-talande mänskliga och utommänskliga subjekt, exempelvis ekosystem eller andra samt lyfter fram underprivilegerade grupper (Endres 2019). Besläktat med de här perspektiven är fältet *Participatory critical rhetoric* (Middleton, Hess, Endres, & Senda-Cook, 2015), där forskare gör analyser i realtid och i sammanhang där de har potential att betyda något, som ansluter väl till transformativ humaniora. Ofta fokuserar retoriker snarare på det som redan passerat, naturligtvis i förhoppning om att lärdomarna kommer att vara till nytta i framtiden, men här talar vi alltså om sådant som ännu inte är avgjort och om att delta med sin forskning i pågående skeenden och diskussioner.

I denna artikel vill vi diskutera hur det kan ske och vilka metodologiska utmaningar det innebär, med utgångspunkt från exempel i vår egen forskning.

Ett omedgörligt problem

Retoriken har många användningsområden, men vi hävdar här att en otillräckligt utnyttjad potential ligger i hur ämnet kan hjälpa oss att förstå, förklara och ta oss an särskilt svåra problem. Vi kommer här att exemplifiera denna potential genom att diskutera klimatkrisen. Klimatkrisen har kallats för ett arketypiskt omedgörligt problem, ett ”wicked problem”¹. Sådana problem definieras av Rittel och Webber ungefär så här:

- Varje wicked problem är unikt.
- Wicked problems är oavgränsade och svårdefinierbara. De har ingen tydlig början eller slut. Det går inte att på något heltäckande eller uttömmande vis dela upp eller beskriva ett wicked problem. Varje wicked problem kan dessutom ses som ett symptom på ett annat problem.

1 Ibland översätts det på svenska till ”lömska problem”, eftersom wicked kan betyda lömsk. Det implicerar emellertid en intention. Andra förslag är ”bångstyriga” eller ”olösliga”. Vi har valt omedgörliga problem. Se också Erland Mårals diskussion (2013).

- Lösningar är inte sanna eller falska, utan bättre eller sämre för olika aktörer och ur olika perspektiv. Ett wicked problem kan förklaras på olika sätt. Förklaringsmodellerna och beskrivningarna tenderar i sin tur att prägla vilka lösningar man ser.
- Det går inte att på förhand testa en lösning, inte heller att efteråt veta att lösningen var den bästa. Man har ofta bara en chans och varje val man gör kan få efterverkningar i flera led (Rittel & Webber, 1973).

Aristoteles kunde inte ha sagt det bättre själv. Men han hade kanske lagt till att omedgörliga problem också är sprängfyllda med konflikter. De är fulla av värderingar och laddade av kultur, normer, historia och de är existentiella och emotionella.

Det här känns hemtamt för många retoriker. Retoriker sysslar ju med det som kan vara på annat sätt, som rör sig, som ännu ej är avgjort, där situationen spelar roll, där olika synsätt, till och med sådana som står i konflikt, kan lämna bidrag och där *logos* inte kan isoleras från *ethos* och *pathos*. Men det är ändå ett relativt nytt sätt att tänka om klimatkrisen. Mike Hulme publicerade 2009 boken *Why we disagree about climate change: Understanding controversy, inaction and opportunity*, som ledde till nya typer av samtal om klimatkrisen (Hulme, 2009). Hulme undersöker här hur klimatförändringarna, även av alla dem som accepterar de grundläggande vetenskapliga insikterna, kan förstås utifrån olika och spänningsfyllda perspektiv – naturvetenskapliga, ekonomiska, psykologiska, sociala och kulturella, religiösa och politiska. Hans viktigaste budskap är att det inte går att isolera förståelsen av vad krisen innebär och vad som ska göras från olika dimensioner av det mänskliga och från hur vi förstår oss själva i världen.

Hulme nämner några exempel på spänningsfyllda diskurser:

Inom vetenskapen, där olika vetenskapliga praktiker hamnar i motsättning. Ett aktuellt exempel skulle kunna vara att en kraftig ökning av energiproduktion kan hamna i konflikt med värden som har att göra med biodiversitet. Eller när skogens potential att minska användning av fossila bränslen står i konflikt med skogens potential att binda växthusgaser om den står kvar. Det finns vetenskapliga argument för alla dessa synsätt, men konflikterna kan av medier förmedlas och av andra aktörer uppfattas som grundläggande oenigheter om klimatförändringarnas existens.

Inom det ekonomiska systemet. I såväl det nationella som internationella klimatarbetet arbetar man med klimatmål och budgetar. Det är på många vis funktionellt men innebär också en varufiering av en allmänning – utsläppsutrymmet – som på så vis privatiseras, handlas och landar i ett marknadssystem. Det i sin tur öppnar för tvister av olika slag och att redan underprivilegierade grupperns levnadsvillkor beskärs ytterligare. Ett aktuellt exempel är diskussionerna på de senaste COP-mötena om hur utsläppsmål, system och handel ska ta hänsyn till global rättvisa och till historiska utsläpp.

Inom och mellan sociala rörelser. Klimatförändringarna manar till kollektiva ansträngningar att driva på för förändringar. Olika aktörer flyttar fram positionerna i debatt, normer utmanas och nya former av aktivism utvecklas. Här har vi många

aktuella exempel. Ett är det framväxande engagemanget bland forskare som är eniga om att krisen kräver mer aktivt deltagande från vetenskapssamhället, men oeniga om hur det kan ske på sätt som samtidigt värnar viktiga värden som vetenskaplig integritet.

Ur ett säkerhetsperspektiv. Klimatförändringarna innebär hot mot de sätt vi organiserat våra samhällen. Dramatiska väderhändelser, resursbrist och klimatmigration leder till politiska och etniska spänningar och nationella och internationella konflikter. Det framtvingar en geodiplomati på hög nivå. Ett exempel är den globala energikrisen som antagligen förr eller senare ändå uppstått av klimatskäl men som påskyndats och komplicerats av Ukrainakriget. Det finns förstås all anledning att anta att de geopolitiska spänningarna i Mellanöstern också kommer att påverka förutsättningarna för energipolitiken som i sin tur utgör ett spänningsfält som ytterligare laddar konflikten.

De senaste åren har klimat- och hållbarhetsdiskurserna mer och mer haft fokus på mållkonflikter. Det aktualiserades med de sjutton globala hållbarhetsmålen som antogs av FN:s medlemsländer inom ramen för Agenda 2030. Det stod snart klart för dem som skulle arbeta med målen och alla de 169 delmålen att de delvis krockade (Weitz, Carlsen, Nilsson, & Skånberg, 2018). Därefter har forskare försökt kartlägga och utforska konflikter, spänningar och synergier mellan mål och försökt finna lösningar på svårlösliga konflikter. Problemet är att spänningar och konflikter av den här karaktären som sagt också är diskursiva, och dessutom kulturella, filosofiska, historiska, psykologiska och sociala. De är också ofta djupt känslomässiga och handlar om våra grundläggande levnadsvillkor och vad vi uppfattar som meningsfullt i våra liv. Sådana perspektiv var från början inte särskilt betonade, men sedan några år växer fältet miljöhumaniora där den här typen av diskursiva och existentiella spänningsfält ofta står i centrum.² Nu talar man också alltmer om *polykriser* (Homer-Dixon, Renn, Rockström, Donges, & Janzwood, 2021) och till och med om att hantera olika former av kollaps (Bendell & Read, 2021; Cassegård & Thörn, 2022) samt om en metakris som kan beskrivas som en slags kris för modernitetens överordnade paradig (Rowson & Pascal, 2021).

Några retoriker har antagit utmaningen att systematiskt undersöka de omedgörliga problemens retoriska förutsättningar. Ett exempel är Philip Eubanks som kartlagt klimatkrisen som komplex argumentativ situation. Eubanks pekar på ett huvudsakligen logosbaserat sätt att tänka och kommunicera hos både omställningsivrare och klimatskeptiker och ser det som en delförklaring till konfliktfylldheten, oförsonligheten mellan läger och även till trögheten i omställningen. Det är, menar Eubanks, en argumentation som missat den retoriska vändningen och betydelsen av känslor och värderingar (Eubanks, 2015).

Några forskare som verkligen försökt borra i och begreppsliggöra meningskapandets komplexitet och spänningsfylldhet när det gäller omedgörliga problem

2 Om framväxten av fältet se Nye, Rugg, Flemming, & Emmett (2013). Om grundläggande koncept och perspektiv se Heise, Christensen, & Niemann (2017). För den som vill följa fältet finns bland annat tidskriften *Environmental Humanities*.

är Steven Griggs och David Howarth. De påpekar med hjälp av bland annat Chantal Mouffe och Ernesto Laclau faran med att reducera diskursen till det talade ordet eller texten. Diskursen kan inte frigöras från de symboliska representationer som vi har tillgång till, de sociala relationer som vi deltar i eller de institutioner eller de system som vi är del i. Vi styrs av alla dessa förutsättningar men vi kan också förändra dem genom hur vi deltar (Griggs & Howarth, 2017). Utifrån detta perspektiv har Griggs och Howarth exempelvis undersökt diskurser om expansion av flygplatser i Storbritannien (2013; 2023).

Ett annat exempel är John Dryzek och Alex Lo med sitt experiment där klimatskeptiker och omställningsengagerade kunde nå samsyn om omställningspolicier när en antagonistisk retorik ersattes med gemensamma utgångspunkter som hade att göra med tillit och gemensamma erfarenheter från andra liknande sammanhang (Dryzek & Lo, 2015).

Ytterligare en annan, mer samhällskritisk ingång, har Leah Ceccarelli i sin inflytelserika *Manufactured scientific controversy: Science, rhetoric, and public debate* där hon visar hur en bild av vetenskaplig oenighet avsiktligt skapas i syfte att fördröja politiska handling (Ceccarelli, 2011). Bland våra nordiska kollegor är ett exempel Øyvind Ihlen som både på egen hand och tillsammans med Margalit Toledano och Sine Nørholm just studerat ett annat omedgörligt problemkomplex, nämligen pandemin och mer specifikt vaccinskepticism (Ihlen, 2020; Ihlen, Toledano, & Just, 2021). Något som förenar alla de nämnda exemplen på retoriska studier är att de också vågar peka ut möjliga vägar för att överbrygga trögheter och konflikter och komma vidare i handling. Fler exempel finns i Ida Vikøren Andersens översikt av olika retorikvetenskapliga sätt att som forskare belysa, granska och själva bidra till ett slags retoriskt medborgarskap i förhållande till hållbarhetsutmaningar (Vikøren Andersen, 2023).³

Det finns förstås många fler exempel, men vi ser också att det saknas retoriska perspektiv på stora delar av hållbarhets- och klimatsdiskursen och även att den forskning som faktiskt finns inte når fram till aktörer som arbetar med klimatkrisen. Båda delarna, menar vi, är särskilt olyckliga när det gäller pågående kriser och trögheter där retoriska belysningar skulle kunna ge viktiga bidrag för att få fart på omställningen. Vi vill nu med två exempel från vår egen forskning peka ut några särskilda förutsättningar i retorisk teori och metod som har potential att ge viktiga bidrag i förhållande till pågående kriser och omedgörliga problem.

Vad är det som hindrar omställning och vad är det som får fart på dem som ställer om?

I ett forskningsprojekt studerade vi hur individer resonerar när de gör saker som skadar klimatet fast de vet att de inte borde respektive när de väljer att faktiskt avstå. I projektet kunde vi artikulera vanliga tankestrukturer som tillgrips för att legitimera klimatskadliga handlingar, men också motiv som tycks befördra omställning. En

3 Fler exempel finns i Wolrath Söderberg (2020).

del av våra fynd har kunnat bidra till att ompröva och problematisera föreställningar om omställning som haft stort inflytande i hållbarhetsarbete.

Inom projektet gjorde vi två enkätstudier. I den första frågade vi klimatengagerade personer om de gjorde saker som de vet skadar klimatet och om de kunde berätta för oss om det (Wolrath Söderberg & Wormbs, 2022; Wormbs & Wolrath Söderberg, 2023). Vi frågade vilken situation det gällde och det vanligaste svaret var flygresor. Vi frågade om de var medvetna om konflikten mellan kunskap och handling när de gjorde sitt val, och nästan alla svarade ja. Vi frågade om de motiverade för sig själva att de ändå skulle göra det, och nästan alla svarade ja. Därefter frågade vi hur de motiverade det, det vill säga vad de använde för argument. Vi fick långa artikulerade fritextsvar som vi kunde analysera. 399 svar var kompletta. I dem kunde vi skönja återkommande sätt att resonera som vi kodade och lade samman i större kategorier av tankestrukturer. I en annan artikel har vi gått på djupet i hur de här olika sätten att resonera kan förstås som *topos* och hur mer precist *enthymem* skapas vid användningen och ger argumenten kraft. Vi har också preciserat hur toposteori format vårt metodiska arbete (Wolrath Söderberg & Wormbs, 2022).⁴

Här nöjer vi oss med att kort redogöra för fynden för att illustrera vår huvudpoäng – den retoriska kritikens potential när det gäller akuta omedgörliga problem.

Det vanligaste svaret på frågan om hur informanterna motiverade sina klimatskadliga val var att man föreställde sig att man hade ett konto eller en budget. Eftersom man cyklade till jobbet, åt vegetariskt eller var noggrann med sina inköp föreställde man sig att man hade plus på kontot och kunde ta ut det som exempelvis en flygresa. Vi kunde se ett antal problem med de sätten att resonera. För det första fanns missförstånd när det gäller storlekar på utsläppen. Exempelvis förstod man inte hur omfattande utsläpp det är från en längre flygresa.⁵ För det andra räknades ofta undvikna utsläpp som plus på kontot. Det är som att tänka att man tjänar pengar på att köpa något på rea. För det tredje var valutan ofta oklar. Man kunde exempelvis tycka att det gav plus på kontot att tänka mycket på klimatet, att jobba med något annat som är bra för mänskligheten, t ex antibiotikaresistens, eller att det var synd om en för att man varit sjuk. Att man hade ansträngt sig och varit god kunde tas som intäkt för ett beteende som var mindre gott.

Ett annat vanligt sätt att legitimera klimatskadliga handlingar var att jämföra med andra som var värre. Det kunde vara grannar, kändisar eller mer obestämt ”folk” eller ”alla”. Trots att respondenterna i vår studie enligt egen uppgift hade hållbara värderingar föreföll medvetenheten låg om att vi svenskar hör till jordens

4 Den aristoteliskt inspirerade förståelse av *topos* och *enthymem* som används i våra studier bygger i sin tur på teoretisk grundforskning av Wolrath Söderberg (2010; 2012; 2017).

5 www.klimatsmartsemester.se är ett verktyg utvecklat av forskare på Chalmers varmed man kan räkna ut utsläppen för en flygresa, där en resa t.o.r. Stockholm-Bangkok motsvarar klimatpåverkan av 2,2 ton växthusgaser. I Sverige ligger de totala utsläppen per capita för närvarande på ungefär 8 ton koldioxidkivalenter. Det måste ner till mindre än hälften till 2030 och till netto noll 2050 (dvs att vi inte släpper ut mer växthusgaser än vad som fångas upp och binds i marken antingen av naturliga biologiska processer eller koldioxidinfångning).

högutsläppare.⁶

Att minimera sitt eget bidrag var också ett sätt, som byggde på att det riktigt lilla inte räknas. Det fanns andra som lyfte fram vardagens begränsningar, målkonflikter eller sociala faktorer, och de som pekade på svaghet: ”jag är bara människa”.

De här insikterna har väckt stort intresse i sig själva och begrepp som vi använt för att beskriva kategorier av resonemangssätt som ”konto-tänkande” och ”lilla jag” har fått genomslag i klimatdiskurser och verkar spela roll för människor som vill leva hållbart men ändå har höga utsläpp. På så vis bidrar de till människors förhållningssätt till det omedgörliga problemet klimatkrisen. Men det är inte vår huvudpoäng. Den har istället att göra med de teoretiska och metodologiska förutsättningarna som den här forskningen har gjort synlig. Vi återkommer till det, men först något om den andra studien.

Den andra studien fick vi inspiration till eftersom flygande var så betonat i den första enkätundersökningen. Dessutom pågick diskussionen om flygskam i den offentliga debatten och fick stort utrymme både i pressen, politiken och sociala medier. I sociala medier syntes också många vittnesmål om samtal i familjer, på arbetsplatser och kompisgäng om flygandets klimatskadlighet och moraliska perspektiv på det. Grupper som *Vi håller oss på jorden* på Facebook fick en anstormning av nya medlemmar och myndigheter började tala om utsläppen från de anställdas flygande. Och 2018 minskade svenskarnas flygande från att tidigare ha ökat konstant.⁷

Vi ville veta hur denna grupp människor, som förändrade sitt beteende för klimatets skull, resonerade. Hur såg deras meningsskapande ut? Vi skickade ut en enkät till intressegrupper på Facebook och i annan social media och frågade: ”Vad fick dig att sluta flyga eller minska ditt flygande?” och vi bad dem berätta. Efter att ha sorterat bort ofullständiga svar analyserade vi 673 svar. Här kunde vi se ett antal återkommande motiv: att de fått syn på storlekar och proportioner, att de insett sin andel av utsläppen utifrån ett rättviseperspektiv (många berättade hur tidigare legitimeringar av passivitet hade spruckit och blivit oanvändbara), att de förstått klimatkrisens akuthet genom egna erfarenheter eller andras vittnesmål av att klimatförändringarna kommit nära. Kunskapen hade därmed laddats med rädsla.

Barn var mycket närvarande i materialet – som samvetets röster, som dem man ville kunna se i ögonen, som målbilder, som kravställare och som utbildare. För många var det smärtsamt att ge upp en älskad vana och det hade haft stor betydelse att man haft stöd i ett kollektiv där man kunde dela känslan av förlust. Förebilder och berättelser om alternativa sätt att resa hade betydelse inte minst för att ändra och fortsätta med det nya beteendet. Termen *skam* användes av få informanter. Vi

6 Hälften av alla svenskar tillhör de tio procenten mest välbärgade på jorden. Denna grupp som kollektivt står för hälften av de globala utsläppen (även om utsläppen för varje använd krona förstås kan variera både mellan personer och länder). Se SCB 2023 samt Gore (2021) och Oxfam (2023).

7 Swedavias statistik, <https://www.swedavia.se/om-swedavia/statistik/>. Det har förekommit tillfälliga svackor som vid terrorattentaten den 11 september 2001, fågelinfluensan, vulkanutbrottet på Island och finanskrisen 2009 (Kamb & Larsson, 2019).

kunde emellertid se att moraliska drivkrafter som var socialt inducerade eller stödande spelade stor roll, men man upplevde det inte som något negativt utan som en hjälp att kunna leva som den man ville vara (Wolrath Söderberg & Wormbs, 2019; Wormbs & Wolrath Söderberg, 2021). Vi kunde urskilja en slags process, där kunskap som legat latent blivit en insikt, blivit moralisk och drivande för handling.

Båda studierna gav slutsatser som komplicerar och delvis ifrågasätter tidigare forskningsresultat och inte minst existerande omställningspraktiker. Nedan kommer vi att gå igenom fyra olika men besläktade lärdomar om vad retoriken kan bidra med för att förstå det som händer, men också för att komma vidare i omställningen. Vi tror en del av dem är relevanta för flera omedgörliga problem.

Lärdom 1: Kunskap blir till insikt i en mångfacetterad process

Vår kanske viktigaste lärdom handlar om kunskapens roll i omställningsprocessen. Fram till för några få år sedan hanterades klimatkrisen huvudsakligen som ett naturvetenskapligt och tekniskt problem (Sörlin, 2016). Numera är många överens om att vi redan vet det vi behöver för att ställa om och dessutom på det stora hela har tekniken. Mycket tröghet finns i våra beteenden, i individers, kulturers och politikernas beteenden. Den primära metoden för att åstadkomma beteendeförändring har varit, och är fortfarande att *informera* (Suldovsky, 2017). Trots att den platonska idén om att kunskap i sig på något direkt vis genererar handling sedan länge övergivits inom andra fält, exempelvis pedagogiken, så präglas mycket av omställningsarbetet i praktiken fortfarande av den idén. Om folk inte betar sig som de borde så genomför man informationsinsatser.

Om man inte helt övergivit tanken på att kunskap spelar roll, det vill säga. Det finns nämligen en skolbildning som innebär att eftersom vi redan har den kunskap som behövs, och ändå fortsätter med våra utsläpp som om ingenting hänt, så fungerar inte kunskap. Företrädarna för denna syn fokuserar istället på *nudging*, det vill säga att göra det lätt och frestande att göra rätt, utan att behöva tänka eller kanske ens vilja det (Thaler & Sunstein, 2012, Stoknes, 2015).

I våra studier kan vi se att båda dessa förståelser av omställning är problematiska. Kunskap spelar faktiskt roll, men inte på ett direkt eller plötsligt sätt. Den är inte på eller av så som det har låtit i omställningsdiskursen. Snarare kan kunskap om klimatkrisens allvar och om vad som är nödvändigt att göra ligga latent under lång tid utan att verkligen betyda så mycket för en. Men så händer något som får kunskapen att bli manande. Det kan exempelvis vara:

- Ytterligare kunskap av en viss typ. Att man får syn på storleken på sina egna utsläpp och inser att man har utsläpp som skulle kräva flera jordklot om alla levde som man själv, nämner flera. Det är en chock; man trodde att man levde så hållbart med tanke på hur man bemödar sig med sopsortering. Nu får man syn på att man konsumerar någon annans utsläppsutrymme och ett rättviseperspektiv öppnar sig. Då blir kunskapen moralisk.
- Erfarenhet av en klimathändelse. De stora bränderna 2018 nämner många

av våra informanter. Eller upplevelsen av att stränderna i Skåne äts upp av havet. Ofta är det en insikt som gör kunskapen om klimatkrisens akuthet verklig och påtaglig. När det sker blir man också ofta fruktansvärt rädd.

- Barn. När ett barn föds blir framtiden längre. Det kan vara ett barn som kommer hem från skolan med ny kunskap eller som ställer krav, kanske inte vill flyga på semester. Det kan vara ett barn som man vill kunna se i ögonen. Eller som man känner ansvar inför.
- Sprickan syns. Att man kan ha fått syn på och besvärats alltmer av gapet mellan det man vet och hur man lever. Och de argument man använt för att skydda sig från att behöva ställa om själv börjar krackelera.

”Jag hade haft kunskap länge” säger många som svarat på våra enkäter. Men det tog tid och krävdes mer innan kunskapen blev ”verklig”, ”en insikt” eller ”betydde något för mig”. Men det räcker inte nödvändigtvis för handling. Processen är också känslomässig och social. Andra förutsättningar som tycks befördra att insikten leder till handling är om man har ett socialt sammanhang där man kan dela rädslor, sorgen över det som går förlorat med klimatförändringarna, de inre sprickorna och sina moraliska funderingar. Och om man har ett sammanhang där man kan hantera förlust. Att bryta en vana eller att avstå något upplevs ofta som smärtsamt. Om man kan ge den känslan utrymme och dela den med andra verkar den inte bli lika hämmande. Om man får inspiration och idéer om alternativa sätt att ha ett gott liv och dessutom stöd att hålla ut, från vänner eller grupper.

Det kan framstå som om processen är seriell. Först argument, sedan sammanhang och känsla. I själva verket tycker vi oss se att det är mycket mer sammanvävt. Det socialt trygga samtalet med en vän med vilken man kan dela rädsla för framtiden eller förlusten över en omhuldad vana möjliggör att kunskap faller på plats eller att man till och med uppsöker mer kunskap fast den är manande och jobbig.

Retoriker har egentligen alltid vetat att kunskap inte leder till handling på ett direkt vis, utan att erfarenheten, viljan, identitetsuppfattningen, moralen och känslorna också måste vara med och att de samspelar med varandra på komplexa vis. Men för stora delar av omställningsvärlden kommer detta som en överraskning. Detta är en första lärdom och en möjlighet för retorikens utökade användning. Retoriken har unika begreppsliga verktyg för att uppmärksamma, beskriva och förstå det som sker.

Lärdom 2: Meningsskapandet är ofta ”bakvänt”

En utbredd föreställning om tänkande är att det går till så här: Jag undrar något, jag tar reda på saker och ting, jag värderar det jag funnit och drar slutsatser om hur jag bör göra. Sedan handlar jag i enlighet med det. Redan Aristoteles insåg att det i kontroversiella frågor ofta går till precis tvärt om: Jag vill något, jag söker efter över-

tygande argument för det och så handlar jag i enlighet med dem.⁸ Men om ett argument ska duga för mig räcker det inte att det passar ihop med det som är viktigt för mig och som jag håller för sant, utan det måste också äga giltighet i mitt sociala sammanhang, bland de människor som jag vill höra ihop med. Troligen svarar dessutom min idé om vad som viktigt och giltigt mot liknande tankar i mitt kollektiv. Det är vad vi brukar kalla *doxa* inom retoriken.⁹

Det synsättet på meningsskapande uppfattas av somliga som en beklämmande bild av människan som irrationell. Men vi retoriker brukar se det doxiska i tänkandet som ett grundläggande villkor. Vi kan försöka ta makten över vårt tänkande på olika vis, men vi kan inte tänka perspektivfritt och i någon mening formas alltid våra tankestrukturer och tolkningsmönster av vår kultur, vår samtid och vårt sammanhang. Förstår man att det är så här det går till när vi resonerar, öppnar sig andra tolkningar av trögheten i omställningen än dem som präglat omställningsarbetet under lång tid.

Ett begrepp som är besläktat med den här lärdomen är *kognitiv dissonans* (Festinger, 1962). Det kan vi uppleva när vi tänker eller gör saker som står i konflikt med varandra, exempelvis att vi flyger på semester fast vi vet att det skadar klimatet. En sådan inre konflikt kan vara mycket obehaglig och därför behöver vi hantera den, antingen genom att ändra på vår livsföring eller genom att tänka annorlunda så att det inte längre upplevs som någon konflikt. Hypotesen är att benägenheten att finna räddande rationaliseringar av våra klimatskadliga beteenden skyddar oss från att behöva ta vår kunskap på allvar och ändra våra vanor. Det var också ett grundläggande antagande i designen av vår första studie. Och vi fick se hur dessa mekanismer tar sig uttryck i olika typer av argument.

Flera studier visar emellertid att när sådana rationaliseringar problematiseras och man ställs öga mot öga med sin inre spricka tenderar det att leda till beteendeförändringar (Dickerson, Thibodeau, Aronson, & Miller, 1992; Dickinson, Robbins, Filimonau, Hares, & Mika, 2013; Osbaldiston & Schott, 2011; Thøgersen, 2004). Att det har skett såg vi många exempel på i vår studie av personer som slutat flyga. Vi såg också under vilka omständigheter det tycktes kunna ske: i kollektiva moraliska diskussioner, i ett socialt sammanhang där man kunde dela den smärtsamma upplevelsen med andra, och med barn som en föreställd eller verklig samtalspartner.

Vi insåg också att om ens rationaliseringar och legitimeringar krackelerar i de sammanhang man vill tillhöra blir de inte heller längre tillgängliga som tröstande röster i ens samvete.

Detta, att meningsskapandet ofta är ”bakvänt”, innebär särskilda utmaningar när man vill befordra en beteendeförändring. Det innebär också att det är ett värde att kunna urskilja och artikulera oreflekterade tankemönster och tillgängliggöra och

8 Även Philip Eubanks påpekar problemen med att man missat detta i förståelsen av klimatkommunikation. (2015).

9 Det finns skilda idéer inom det retorikvetenskapliga fältet om hur *doxa* ska förstås, men det är inte betydelsefullt för vår poäng här. För en fördjupad utredning av *doxabegreppet* se Wolrath Söderberg, 2017.

diskutera sådana kritiska analyser i sociala sammanhang eftersom meningsskapandet också sker som ett samspel mellan den interna och den kollektiva deliberationen. Detta är vår andra lärdom.

Lärdom 3: Processen är social

Det finns en mängd förklaringsmodeller till trögheten till omställningen. En del handlar om yttre faktorer så som klimatkrisens natur. Den framskrider långsamt, är långt ifrån oss och därför hanterar vi den inte som den akuta kris den är. Och som sagt är den omedgörlig vilket gör den svår att hantera (Hulme, 2009; Moser & Dilling, 2007).

De flesta förklaringsmodeller handlar emellertid om mänskliga benägenheter och tar sin utgångspunkt i psykologiska perspektiv: vår kognition är begränsad (vilket då förstås blir extra problematiskt givet krisens natur), den mänskliga hjärnan är inte konstruerad för den här typen av kriser, vi är benägna att nedvärdera risk, vi kan inte vända om när vi investerat i något och så vidare (Gifford, 2011; Markowitz & Shariff, 2012; Stoknes, 2015). Problemet har också engagerat moral filosofer och några exempel på sådana förklaringsmodeller har att göra med hur våra värderingar ser ut, om de är mer egennyttiga eller mer altruistiska (Knez, 2016) eller med benägenheter till viljesvaghet (Kretz, 2012).

Flera av förklaringsmodellerna ovan har tagit trögheten i klimatomställningen och tendensen att fatta beslut som långsiktigt skadar oss till intäkt för att ifrågasätta beskrivningen av människan som rationell. Som en reaktion på det kom i sin tur kritik mot det underliggande synsättet på rationalitet som alltför reducerat och individuellt. Man pekade på hur kunskap och vanor är förankrade i värden, identitet och ideologi och inte minst kultur och socialt sammanhang. Socialpsykologen Dan Kahan försöker med det han kallar *politiskt motiverat resonemang* att omvärdera idén om vad rationalitet är och menar att det är rationellt för oss att orientera våra beteenden kollektivt. I själva verket, menar Kahan, kan det få betydligt mer kännbara konsekvenser för en människa att hamna i konflikt med eller bli utesluten ur sin grupp än att ha fel (Kahan, 2015).

Ett besläktat synsätt står sociologen Kari Marie Norgaard för. Hon tittade på trögheten i omställningen bland normmän. De är särskilt spännande för att de å ena sidan uppvisar en hög grad av klimatengagemang och å andra sidan har globalt sett höga utsläpp, dessutom på grund av välstånd som skapats av oljeindustrin (Norgaard, 2011). Norgaard beskriver något som hon kallar *socialt organiserad förnekelse*. Det är inte en direkt klimatförnekelse, utan innebär att man på olika vis i dialog med sin omgivning, genom användning av socialt accepterade symboler, berättelser, ritualer och tanke sätt underhåller passivitet. Hon talar om en *repertoar* av verktyg som kan användas i olika kombinationer för att försvara icke-handling.

Att verktygen vi använder för att upprätthålla trögheten är diskursiva gör dem emellertid också åtkomliga för förändring. Repertoaren kan man förstå som doxa och verktygen som topos, även om inte Norgaard använder just de begreppen.

I våra studier ser vi den stora betydelsen av det sociala sammanhanget. I studien

av hur icke-omställning motiveras är andra människor, runt informanterna, centrala som ett slags stödpunkter. Man jämför sig med andra som är värre, man vill inte sticka ut, man gör klimatskadliga saker för andras skull, eller lyder andra som kräver det av en.

På samma vis är det emellertid även för dem som ställer om. För dem som slutat flyga för klimatets skull är en dialog med andra och ett sammanhang där man kan dela erfarenheter, känslor och tankar också helt avgörande. Både som impulsgivare, som samvete, som stöd, som förebilder, som tryggt rum. Inget av det här borde förvåna en retoriker, men det har mötts med stort intresse i omställningskretsar. Retoriken har verktygen för att urskilja vad det är som pågår i de samspel där mening formas kollektivt och leder eller inte leder till handling även när de samspelet är komplexa och laddade med känslor och värderingar. Det är vår tredje lärdom.

Lärdom 4: Tänkandet är en intern förhandling

I det kollektiv där man ingår formas normer. Där får man impulser och hämtar stöd. I våra studier utgick vi emellertid också från att människors resonemang formas i en intern dialog. Den interna dialogen är inte fränkopplad dialogen med människor omkring en, utan tvärtom formas de argument och synsätt vi använder oss av, av de sätt att tänka och tala, resonera och värdera som vi möter i vår omgivning. Den tanken finns redan i Aristoteles toposlära (i *Topiken* och *Retoriken*). Men vi kan också ta stöd i Chaim Perelman och Lucie Olbrechts Tytecas begrepp ”deliberation intime” (1969), hos socialpsykologer som Michael Billig (1996) eller retoriker som Michael Mendelson (2013).

Den interna dialogen kan också ses som en förhandling mellan vad man med Kenneth Burkes term skulle kunna kalla olika *motiv*. I *A rhetoric of motives* menar Burke att meningsskapande sker genom identifikation och division (1969). Vi identifierar och separerar oss från människor, idéer, erfarenheter genom *motiv* som kan vara att vi förstår eller förklarar något på ett visst sätt, att vi rättfärdigar, legitimerar, rationaliserar eller ursäktar våra handlingar på olika vis, både för oss själva och för andra. Burke definierar i ett annat sammanhang begreppet *motiv* som ”shorthand descriptions for certain typical patterns of discrepant and conflicting stimuli” (Burke, 1984, p. 30). Han påpekar att identifikationen (och divisionen) inte är statisk utan kan påverkas av impulser, kontexter och samtal och ändra hur människor uppfattar ett problem eller en moralisk situation. Nya tänkesätt och möjligheter kan öppna sig.

Visserligen har som sagt många inom omställningssektorn åtminstone i teorin övergivit den åldrade idealbilden av människan som kritiskt bedömer den information hon har, fattar ett rationellt beslut och agerar därefter. Men vi ser att den idéen ofta ersatts med en föreställning om människan som antingen helt godtyckligt irrationell eller som alltigenom driftstyrd eller egennyttig.

Men båda synsätten är reducerade eller till och med felaktiga. Vi är inte på något banalt vis offer för känslor och social påverkan. Vi resonerar ju, reflekterar och tän-

ker. Vi gör det med varandra, men också med oss själva i en slags flerröstad inre dialog. Den här interna diskussionen med oss själva blir förstås särskilt utmanande i spänningsfyllda frågor eller målkonflikter av olika slag.

Vår hypotes är att den interna dialogen har stor betydelse när det gäller att göra handlingsval. Dels hjälper den oss att fortsätta som vanligt: vi står ut med klyftor mellan vad vi bör och vad vi gör därför att vi kan motivera det med argument som legitimerar passiviteten. Utifrån vår enkätundersökning vet vi nu en del om hur sådana argument kan se ut.

Vi tror också att den interna dialogen är central när det gäller att gå från tanke till handling. Den andra studien, den om flygandet, visar att det sker när sprickan mellan *böret* och *göret* blir för kännbar, bland annat för att de argument som tidigare räddat en inte längre uppfattas som giltiga i ens sociala sammanhang. Argument som tidigare uppfattats som logosbaserade laddas om med erfarenheter eller med känslor och moral och man upplever att man är en del i en större rörelse. Vi ser också att den här processen av internt meningsskapande kan påverkas utifrån. Detta är vår fjärde lärdom.

Retorisk kritik kan bidra till kulturell självreflektion

De här fyra lärdomarna om meningsskapande pekar ut retorikens potential att urskilja och utmana gamla förståelser som låser in oss och öppnar även för nya sätt att ta oss an vår spänningsfyllda tillvaro.

För en retoriker är det närmast en självklarhet att vårt resonerande inte är helt fritt. Visserligen kan vi göra val, men vi är också inlåsta i myter, vanor, tankestrukturer, metaforiker och diskurser. De sammanhänger med varandra, kommer laddade med värden och känslor, och de utgör stommen i vår upplevelse av vad som är möjligt, viktigt och meningsfullt. Vårt förhållande till klimatkrisen är impregnerat av sådana mönster. Vi kan bråka med, förändra och utmana dessa mönster, men då måste vi kunna se dem och prata om dem och ha tillgång till alternativ. Retoriken har verktyg att urskilja, artikulera och kritiskt granska sådana mönster på sätt som skapar igenkänning, självreflektion och även vad man skulle kunna kalla kulturell självreflektion, det vill säga att man får syn på förgivettaganden och mönster som upprätthålls kollektivt. Låt oss titta lite närmare på två begrepp som vi ser en särskild kritisk potential i, nämligen *enthymem* och *topos*.

Om Burkes begrepp *motiv* fokuserar på meningsskapandets drivkrafter, så beskriver termen *enthymem* hur identifikationen eller kopplingarna sker. *Topos* i sin tur är de återkommande och kulturellt gångbara sätten som vi tenderar att organisera vår resonerande så att identifikation uppstår. En talare formulerar sina argument utifrån sådana *topos* som man tror ska väcka genklang hos lyssnaren: ”Varför ska Sverige alltid behöva ta allt ansvar för klimatkrisen, när inte Kina gör det.” Ett sådant uttalande kan knyta an till antagandet att Sverige redan är duktiga och historiskt har tagit stort ansvar, till en känsla av orättvisa, till en idé om att det som är litet är obetydligt och så vidare. Därmed kan det uppfattas som sant och meningsfullt (fast det är djupt problematiskt ur flera perspektiv) (Wolrath Söderberg, 2021).

Ett enthymem uppstår när argumentet knyter an till annat som lyssnaren erfar och värderar och därmed uppfattas som meningsfullt (Wolrath Söderberg, 2010; 2012). Det är lyssnaren som avgör om det är meningsfullt. Det är inte övertygande om det inte övertygar. Det låter som en meningslös tautologi, men är den viktiga skillnaden mellan logisk argumentationsanalys och retorik. Det räcker inte heller med logiska skäl utan måste väcka igenkänning och känslor för att också fungera motiverande (McBurney, 1936; Miller & Bee, 1972).

Men topos fungerar inte bara mellan talare och lyssnare utan också i vår interna dialog med oss själva. Ofta, särskilt i förhållande till komplexa problem, är vi vankelemodiga. Vi kanske vill ha både och men kan inte få det. Eller så vill vi något som krockar med det vi vet att vi borde. Vi står inför en inre konflikt där det så att säga finns olika röster, eller i alla fall olika motiv. När vi ska navigera i det spänningsfältet gör vi det med olika topos. Med hjälp av dem producerar vi argument som vi kan ställa mot varandra. Men också sådana som vi kan bygga stabila kopplingar med, som i sin tur hjälper oss att ignorera utmanande motiv. Och det verkar alltså som om benägenheten att rationalisera kortsiktiga val eller egenintressen, är beroende av att man har argument som är gångbara i ens sociala sammanhang. Om vi kan urskilja sådana argument som ofta används och fånga deras topos¹⁰ så har vi möjliga verktyg för att i olika sociala sammanhang problematisera och kritiskt granska drivkrafter för tröghet respektive omställning.

Forskning med transformativa ambitioner och metodiska utmaningar

Klimatkrisens brådska, en alltmer polariserade debatt och ett växande glapp mellan forskning och faktisk omställning har fått oss att ta ett steg framåt och uppsöka situationer där vår kunskap behövs och att producera kritiska analyser som kan bli bidrag i den offentliga debatten. Det är en utveckling som vi ser på många håll i kollektivet av klimat- och omställningsforskare och som också tvingats fram av politik som missar klimatmålen och ignorerar forskning. Detta kallar som sagt Middleton med flera *participatory critical rhetoric* (Middleton, Hess, Endres, & Senda-Cook, 2015), och det innebär att analyser görs in situ i förhållande till pågående spänningar och kriser, snarare än genom att använda redan befintliga texter samt att forskaren deltar i publika dialoger och debatter med sina perspektiv och begreppsapparater. Det är ett förhållningssätt som Middleton et al. menar främjar förståelsen av den betydelsefulla roll som retoriken spelar i vardagen och som kan avtäcka diskursiva maktförhållanden.

Retorikforskare har kapaciteten att som få andra synliggöra och kritiskt granska diskursiva strukturer, normer och paradigmm just *när* det har potential att betyda något i en pågående samhällsdebatt. Ett sådant förhållningssätt ansluter till vad man kan kalla *transformativ humaniora* (Sörlin 2018, Joosse et al., 2020), som inne-

10 Här skulle man kunna förstå topos som prototypargument. En fördjupad utredning av det toposbegrepp som används här finns i Wolrath Söderberg (2012, p. 36).

bär att humanister ger sig i kast med kriser och utmaningar, ofta i samspel med forskare inom teknik och naturvetenskap med ett syfte att hantera ett problem eller bidra till att en samhällsförändring kommer till stånd. Det bör vara en samhällsförändring där det finns en bred vetenskapliga enighet, till exempel minskad fossilanvändning. Samtidigt kan en sådan förändring vara ett omedgörligt problem, för att det är mångdimensionellt, spänningsfyllt och innebär ett stort antal komplexa och laddade val. Att som forskare navigera i ett sådant landskap innebär en mängd avvägningar, som bland annat har att göra med den vetenskapliga integriteten.

Att arbeta närmare pågående kriser kan också innebära metodologiska utmaningar. Retoriker arbetar normalt med redan tillgängliga, ofta inflytelserika, texter eller andra artefakter, vars retoriska situation så att säga har passerat. Vi arbetar mer sällan med det som pågår och på vis som kan påverka diskursen.

I vår forskning var vi tvungna att generera nytt material, just för att fånga reflektioner här och nu. Därför gjorde vi enkätstudier. Det innebar i sin tur att materialet kunde användas i interaktion och skapa igenkänning och därmed påverka pågående skeenden. Vårt material består av mängder av korta texter där vanliga personer berättar. Det förekommer förstås enkätstudier inom retorikvetenskaplig forskning, men då rör det sig normalt om receptionsstudier, det vill säga att man velat undersöka hur olika utspel eller sätt att argumentera fungera, ofta i relation till olika situationer.¹¹ Här har vi istället sökt komma åt människors inre reflektion. Det i sig innebär metodiska utmaningar som exempelvis har att göra med huruvida det någon artikulerar explicit i efterhand verkligen svarar mot hur denne tänkte vid ett tidigare tillfälle. (Och bara det faktum att vi fokuserar på vanliga människors tankar krockar med retorikens traditionella prioritering av prominenta röster.)

Vi menar att retoriska perspektiv erbjuder unika möjligheter att förstå människors meningsskapande och motivationer i omedgörliga problem, men att det kanske kräver viss metodologisk uppfinningsrikedom. Att bryta mot de metodologiska traditionerna är emellertid inte helt enkelt. Kan man verkligen som retoriker jobba med enkätundersökningar och på så vis skapa sitt eget material? Det ifrågasattes av retoriktidskrifter när vi ville publicera våra analyser. Med tanke på att vi gjort enkätundersökningar hänvisades vi till sociologiska tidskrifter, men där passade det inte in för enkätundersökningar brukar göra anspråk på någon slags statistisk representerbarhet. Men vårt syfte var inte statistiskt. Vi intresserade oss för en särskild grupp eller praktik: människor som bekänner sig som klimatengagerade men ändå gör klimatskadliga saker. Vi behövde ett material som speglade en variation av motiv ur vilken vi kunde skapa en topik för att möjliggöra för andra att få syn på hinder och drivkrafter och att reflektera över sig själva och sin kultur. När vi skulle publicera möttes det alltså av förvirring och vi fick arbeta mycket med att förklara och motivera våra metodiska val. Vi tog hjälp av likheten med den fenomenografiska metoden som använts inom pedagogiken för att förklara hur vi gått tillväga

11 Receptionsstudier är dock knappast särskilt vanliga inom retorikforskning, vilket i sig är intressant (Kjeldsen 2018, Stromer-Galley & Schiappa 1998).

(Marton & Booth 2013). Vi retoriker kan behöva se över och diskutera vad som tas för givet när det gäller vetenskapliga praktiker, om vi ska kunna arbeta mitt i skeden.

Sammanfattande slutsatser

Det är framför allt reaktionerna på den forskning som vi redogjort för ovan som öppnat våra ögon för behovet av kritisk retorisk analys i förhållande till pågående omedgörliga problem eller kriser. Vi har inte tidigare mött ett liknande intresse. Privatpersoner har hört av sig och berättat om hur de fått syn på sig själva, på sin inre dissonans och vittnat om hur det tagit dem vidare i omställningsprocessen. Politiker, omställningsaktörer, näringsliv efterfrågar kunskapen och intresset är stort från medier. Även från klimat- och omställningsforskare inom andra discipliner finns ett intresse som enklast kan förklaras med att den här typen av perspektiv, som kan bidra till problematisering och kritisk granskning av förgivettaganden inom omställningssektorn, faktiskt saknas. Just nu provar vi att mer systematiskt sätta våra egna och andra forskningsfynd om vad som hindrar och befördrar beteendeförändringar i spel i organisationer som arbetar för minskad energi-användning och möter ett stort engagemang.¹² Intresse är inget mått på vetenskaplig kvalitet, men det säger något om behovet av ny kunskap.

Vi anser att det finns en lucka att fylla för just retoriken när det gäller klimat-krisen, men vi tror att det även gäller andra omedgörliga problem. Hur man deltar i politisk debatt med kritisk retorisk analys utan att äventyra den vetenskapliga integriteten, hur man navigerar i det breda gränslandet mellan det vetenskapliga och det politiska – det är en utmaning som vi kanske måste utforska mer grundligt.

Retoriken har en unik förmåga att urskilja hur mening skapas i snåriga spänningsfyllda frågor, utifrån hela människan. Retoriken kan begreppsliggöra och artikulera detta utifrån exempelvis sådana perspektiv som vi lyft fram bland våra lärdomar – kunskapsprocessens mångdimensionella karaktär, det ”bakvända” i meningsskapandet, det sociala samspelets betydelse och den deliberativa synen på tänkandet. Retoriken kan förstå det offentliga samtalet, de kommunikativa dimensionerna av kriser, och det mänskliga resonerande som skapar hinder och möjliggör förändring utifrån kulturell kontext och historia. Retoriken kan problematisera och kritiskt diskutera tankestrukturer och argument som skapar konflikt eller passivitet och erbjuda alternativa sätt att resonera. Det gör retoriken särskilt relevant i relation till pågående omedgörliga problem. Det här är ingen ny tanke, det är ur sådana här behov retoriken har växt fram. Men nu har vi nya problem och retoriker bör kliva rakt in i dem och bidra till kunskap och handling.

12 I forskningsprojektet *När klimatet kräver att vi avstår: från forskning till handling*, Energi-myndigheten 2021.

Litteratur

- Bendell, J., & Read, R. (2021). *Deep adaptation: Navigating the realities of climate chaos*. John Wiley & Sons.
- Billig, M. (1996). *Arguing and thinking: A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge University Press.
- Burke, K. (1969). *A rhetoric of motives*. University of California Press.
- Burke, K. (1984). *Permanence and change: An anatomy of purpose* (3rd ed.). University of California Press.
- Cassegård, C., & Thörn, H. (2022). *Post-apocalyptic environmentalism: The green movement in times of catastrophe*. Cham: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-13203-2>
- Ceccarelli, L. (2011). Manufactured scientific controversy: Science, rhetoric, and public debate. *Rhetoric & Public Affairs*, 14(2), 195–228. <https://doi.org/10.1353/rap.2010.0222>
- Conley, T. M. (1984). The enthymeme in perspective. *Quarterly Journal of Speech*, 70(2), 168–187. <https://doi.org/10.1080/00335638409383687>
- Cox, R. (2007). Nature's "crisis disciplines": Does environmental communication have an ethical duty? *Environmental Communication*, 1(1), 5–20. <https://doi.org/10.1080/17524030701333948>
- Cox, R. (2013). *Environmental communication and the public sphere*. SAGE.
- Dickerson, C. A., Thibodeau, R., Aronson, E., & Miller, D. (1992). Using cognitive dissonance to encourage water conservation. *Journal of Applied Social Psychology*, 22(11), 841–854. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1992.tb00928.x>
- Dickinson, J. E., Robbins, D., Filimonau, V., Hares, A., & Mika, M. (2013). Awareness of tourism impacts on climate change and the implications for travel practice: A Polish perspective. *Journal of Travel Research*, 52(4), 506–519. <https://doi.org/10.1177/0047287513478691>
- Dryzek, J. S., & Lo, A. Y. (2015). Reason and rhetoric in climate communication. *Environmental Politics*, 24(1), 1–16. <https://doi.org/10.1080/09644016.2014.961273>
- Endres, D. (2020). Environmental criticism. *Western Journal of Communication*, 84:3, 314–331. <https://doi.org/10.1080/10570314.2019.1689288>
- Eubanks, P. (2015). *The troubled rhetoric and communication of climate change: The argumentative situation*. Routledge.
- Festinger, L. (1962). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Gifford, R. (2011). The dragons of inaction: Psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation. *The American Psychologist*, 66(4), 290–302. <https://doi.org/10.1037/a0023566>
- Gore, T. (2021). *Carbon inequality in 2030: Per capita consumption emissions and the 1.50C goal*. Institute for European Environmental Policy, Oxfam. <https://doi.org/10.21201/2021.8274>
- Griggs, S., & Howarth, D. (2013). *The politics of airport expansion in the United Kingdom: Hegemony, policy and the rhetoric of 'sustainable aviation'*. Manchester University Press. <https://doi.org/10.7228/manchester/9780719076138.001.0001>
- Griggs, S., & Howarth, D. (2017). Discourse, policy and the environment: Hegemony, statements and the analysis of U.K. airport expansion. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 21(5), 464–478. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2016.1266930>
- Griggs, S., & Howarth, D. (2023). Depoliticisation, discourse and policy hegemony. In *Contesting aviation expansion: Depoliticisation, technologies of government and post-aviation futures* (pp. 21–42). Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447344285.003.0002>
- Heise, U. K., Christensen, J., & Niemann, M. (2017). *The Routledge companion to the environmental humanities*. Routledge.
- Homer-Dixon, T., Renn, O., Rockstrom, J., Donges, J. F., & Janzwood, S. (2021, December 16). *A call for an international research program on the risk of a global polycrisis*. Research Institute for Sustainability. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4058592>
- Hulme, M. (2009). *Why we disagree about climate change: Understanding controversy, inaction*

- and opportunity. Cambridge University Press.
- Ihlen, Ø. (2020). Science communication, strategic communication and rhetoric: The case of health authorities, vaccine hesitancy, trust and credibility. *Journal of Communication Management*, 24(3), 163–167. <https://doi.org/10.1108/JCOM-03-2020-0017>
- Ihlen, Ø., Toledano, M., & Just, S. N. (2021). Using rhetorical situations to examine and improve vaccination communication. *Frontiers in Communication*, 6. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2021.697383>
- Josse, S., Powell, S., Bergeå, H., Böhm, S., Calderón, C., Caselunghe, E., Fischer, A., Grubbström, A., Hallgren, L., Holmgren, S., Löf, A., Nordström Källström, H., Raitio, K., Senecah, S., Söderlund Kanarp, C., von Essen, E., Westberg, L., & Westin, M. (2020). Critical, engaged and change-oriented scholarship in environmental communication. Six methodological dilemmas to think with. *Environmental Communication*, 14(6), 758–771. <https://doi.org/10.1080/17524032.2020.1725588>
- Kahan, D. M. (2015). The politically motivated reasoning paradigm, Part 1: What politically motivated reasoning is and how to measure it. In S. M. Kosslyn (Ed.), *Emerging trends in the social and behavioral sciences* (pp. 1–16). John Wiley & Sons.
- Kamb, A., & Larsson, J. (2019). *Climate footprint from Swedish residents' air travel*. Hämtad 28 augusti 2025, från <https://research.chalmers.se/en/publication/508693>
- Kjeldsen, J. E. (2018). Audience analysis and reception studies of rhetoric. In J. E. Kjeldsen (Ed.), *Rhetorical audience studies and reception of rhetoric*. Palgrave Macmillan.
- Knez, I. (2016). Is climate change a moral issue? Effects of egoism and altruism on pro-environmental behavior. *Current Urban Studies*, 4(2), 157–174. <https://doi.org/10.4236/cus.2016.42012>
- Kretz, L. (2012). Climate change: Bridging the theory-action gap. *Ethics and the Environment*, 17(2), 9–27. <https://doi.org/10.2979/ethicsenviro.17.2.9>
- Marton, F., & Booth, S. (2013). *Learning and awareness*. Routledge.
- Mårald, E. (2013). *Om olösliga problem och betydelsen av idéhistoria*. Thule - Kungl. Skytteanska Samfundets årsbok, 26, 13–28.
- Markowitz, E. M., & Shariff, A. F. (2012). Climate change and moral judgement. *Nature Climate Change*, 2(4), 243–247. <https://doi.org/10.1038/nclimate1378>
- McBurney, J. H. (1936). The place of the enthymeme in rhetorical theory. *Speech Monographs*, 3(1), 49–74. <https://doi.org/10.1080/03637753609374841>
- Mendelson, M. (2013). *Many sides: A protogorean approach to the theory, practice and pedagogy of argument*. Springer Science & Business Media.
- Middleton, M., Hess, A., Endres, D., & Senda-Cook, S. (2015). *Participatory critical rhetoric: Theoretical and methodological foundations for studying rhetoric in situ*. Lexington Books.
- Miller, A. B., & Bee, J. D. (1972). Enthymemes: Body and soul. *Philosophy & Rhetoric*, 5(4), 201–214.
- Moser, S., & Dilling, L. (2007). *Creating a climate for change: Communicating climate change and facilitating social change*. Cambridge University Press.
- Norgaard, K. M. (2011). *Living in denial: Climate change, emotions, and everyday life*. MIT Press.
- Nye, D. E., Rugg, L., Flemming, J., & Emmett, R. (2013). *The emergence of the environmental humanities*. Mistra. Hämtad 28 augusti 2025, från <https://portal.findresearcher.sdu.dk/en/publications/the-emergence-of-the-environmental-humanities>
- Osbaldiston, R., & Schott, J. P. (2011). Environmental sustainability and behavioral science: Meta-analysis of proenvironmental behavior experiments. *Environment and Behavior*, 44(2), 257–299 <https://doi.org/10.1177/0013916511402673>
- Oxfam (2023). *Sveriges väg till en jämlik och rättvis klimatomställning*. Oxfam. Hämtad 28 augusti 2025, från <https://oxfam.se/wp-content/uploads/2023/11/Oxfam.Sveriges-vag-till-en-jamlik-och-rattvis-klimatomstallning.2023.pdf>
- Perelman, C., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. University of Notre Dame Press.

- Rittel, H. W. J., & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4(2), 155–169. <https://doi.org/10.1007/BF01405730>
- Rowson, J., & Pascal, L. (2021). *Dispatches from a time between worlds: Crisis and emergence in metamodernity*. Perspektiva.
- Sörlin, S. (2016). Grön humaniora: Vad, när, varför och varthän? Kulturella Perspektiv - *Svensk Etnologisk Tidskrift*, 8–19.
- Stoknes, P. E. (2015). *What we think about when we try not to think about global warming: Toward a new psychology of climate action*. Chelsea Green Publishing.
- Stromer-Galley, J., & Schiappa, E. (1998). The argumentative burdens of audience conjectures: Audience research in popular culture criticism. *Communication Theory*, 8(1), 27–62. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.1998.tb00210.x>
- Suldovsky, B. (2017). The information deficit model and climate change communication. In *Oxford research encyclopedia of climate science*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.301>
- Sörlin, S. (2018). Humanities of transformation: From crisis and critique towards the emerging integrative humanities. *Research Evaluation*, 27(4), 287–297. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvx030>
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2012). *Nudge: Improving decisions about health, wealth and happiness*. Penguin UK.
- Thøgersen, J. (2004). A cognitive dissonance interpretation of consistencies and inconsistencies in environmentally responsible behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 24(1), 93–103. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(03\)00039-2](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(03)00039-2)
- Vikøren Andersen, I. (2023). Rhetorical citizenship and the environment. *Climate Resilience and Sustainability*, 2, e249. <https://doi.org/10.1002/cli2.49>
- Weitz, N., Carlsen, H., Nilsson, M., & Skånberg, K. (2018). Towards systemic and contextual priority setting for implementing the 2030 Agenda. *Sustainability Science*, 13(2), 531–548. <https://doi.org/10.1007/s11625-017-0470-0>
- Wolrath Söderberg, M. (2010). Aristoteles enthymem. *Rhetorica Scandinavica*, (53), 36–66.
- Wolrath Söderberg, M. (2012). *Topos som meningsskapare: Retorikens topiska perspektiv på tänkande och lärande genom argumentation*. Retorikförlaget.
- Wolrath Söderberg, M. (2017). *Aristoteles retoriska toposlära – en verktygsrepertoar för fronesis*. Södertörn Rhetorical Studies.
- Wolrath Söderberg, M. W. (2021). *Tankestrukturer som hindrar omställning – och hur vi kan överkomma dem* (p. 93) [Rapport för Miljömålsberedningen 2014/10]. Regeringskansliet. Hämtad 28 augusti 2025, från <https://www.sou.gov.se/contentassets/e66f5e3eaaed43ddb8ae786a452eed39/tankestrukturer-som-hindrar-omstallning-och-hur-vi-kan-overkomma-dem.pdf>
- Wolrath Söderberg, M., & Wormbs, N. (2019). *Grounded: Beyond flygskam*. Fores. Hämtad 28 augusti 2025, från https://fores.se/wp-content/uploads/2019/11/Grounded-Beyond-flygskam_Online.pdf
- Wolrath Söderberg, M., & Wormbs, N. (2022). Internal deliberation defending climate-harmful behavior. *Argumentation*, 36, 203–228. <https://doi.org/10.1007/s10503-021-09562-2>
- Wormbs, N., & Wolrath Söderberg, M. (2021). Knowledge, fear, and conscience: Reasons to stop flying because of climate change. *Urban Planning*, 6(2), 314–324. <https://doi.org/10.17645/up.v6i2.3974>
- Wormbs, N., & Wolrath Söderberg, M. (2023). Thinking structures of climate delay: Internal deliberations among Swedes with sustainable ambitions. *Environment, Development and Sustainability*, 26, 23683–23700. <https://doi.org/10.1007/s10668-023-03618-x>